

מעט ורעים היו ימי שני חיי

"ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה, מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם" (בראשית מז ט)

רמב"ן על הפסוק

"מעט ורעים היו ימי שני חיי" - לא ידעתי טעם הזקן אבינו, מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך? ומה טעם לאמר "ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי", כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם? ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד, ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך, שכבר קצרו שנותם.¹ ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך, כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי, אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה, ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר, אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד.²

רש"י

שני מגורי - ימי גרותי, כל ימי הייתי גר בארץ אחרים.³

ספורנו

"מעט ורעים היו ימי שני חיי" - על מה שאמרת "כמה ימי שני חייך", אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים, ברוב טרדת מזונות ודאגת הקורות. כי הימים אשר הם יהיה האדם בצרה לא יקראו "ימי שני חיים". אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלושים שנה.⁴

"ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם" - כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם, מכל מקום היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות. אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם.⁵

המדרש הגדול, ויגש מז ט

"ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי" - מכאן ששיבתן של צדיקים בעולם הזה, גירות היא להם.⁶

"מעט ורעים היו ימי שני חיי" - לפי שהלכו כולן בפחד ובהלה ולא מצא בכולן קורת רוח.

"ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי" - את מוצא, אברהם בן מאה וחמש ושבעים שנה. יצחק בן מאה ושמונים שנה. אבל יעקב בן מאה ושלושים ... כיון שאמר להם כך, ידעו שאינו אברהם.⁷

¹ ראה רמב"ן בראשית ה ד בהסבר על קיצור שנות חיי בני האדם למספרים שמוכרים לנו מול מאות השנים של הדורות הראשונים.
² הסבר דומה לעצם דבריו של יעקב נותן גם רשב"ם: "לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי ששאל לו כמה ימי שני חייך, השיב לו יעקב מעט הם אבל רעים הם ולכן אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי". אבל לשאלה המוסרית בה פתח הרמב"ן: "מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך" - אותו רמב"ן שעמד גאה בויוכויו עם הנוצרים (המומר פבלו כריסטיאני) וזכה לחסות מלך ארגון - לשאלה זו אין תשובה מלאה. אדרבא, אם 130 שנה היה כבר אז גיל מופלג, יכול היה יעקב להגיד בפשטות: אני בן 130 ולכן כך אני נראה, בלי צורך להסיף "מעט ורעים היו ימי שני חיי".

³ רש"י לכאורה מקל קצת על הבעיה שמעלה הרמב"ן בכך שהוא מדגיש את עניין הגירות. יעקב מדבר על השנים בהם היה גר ולא על כלל שנותיו. אלא שזה לא כל כך מסתדר עם החצי השני של הפסוק: "מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם". ראשית ה"מעט ורעים" מדבר על "ימי שני חיי", לא על "שני מגורי". ושנית, גם על האבות מדובר "ימי שני מגוריהם". (אברהם לפחות, קורא לעצמו גר (בראשית כד ג), על יצחק דווקא נאמר "גור" (בראשית כו ג) כמשקל נגד לגר).

⁴ ספורנו מנסה, כך נראה, להמשיך את פירושו של רש"י ולענות על שאלתנו בהערת השוליים הקודמת. "ימי שני חיי" שאומר יעקב הוא בתשובה לשאלת פרעה "כמה ימי שני חייך". כיון שפרעה נוקט בלשון זו, עונה לו יעקב באותה מטבע לשון ולוא מסיבות נימוס ודרך ארץ. אך באמת, מנקודת ראותו של יעקב, אין אלה "שני חיים", אלא "שני מגורים".

⁵ שים לב תחילה, איך מחלק ספורנו את הפסוק לשני חלקים, בניגוד מה לחלוקה של טעמי המקרא (כאילו האתנחתא היא על "חיי" ולא על "שנה"). בחלק זה של הפסוק החלוקה בין מגורים לחיים לא חשובה כמו החלוקה בין האבות ליעקב. האבות מוכיחים שאפשר לחיות גם בגירות. אז למה באמת לא הצליח יעקב להגיע למה שהגיעו אבותיו? זו שאלה מרכזית שמעניין כיצד יעקב היה עונה עליה לעצמו (פרעה עכ"פ לא המשיך ושאל את השאלה הזו). אך מה שמעניין אותנו הוא חזרה לשאלת הרמב"ן: למה צריך היה יעקב לעורר את כל העניין הזה לפני פרעה? ולפי דעתנו, פירוש ספורנו רק מעצים את שאלת הרמב"ן! למה להשוות גירות עם גירות כאשר אתה עומד לפני מלך שבארצו אתה מבקש להיות גר ("לגור בארץ באו עבדיך"). למה לומר מראש "ולא השיגו"? אולי דווקא במצרים תהיה לך מנוחה? שאלת הרמב"ן במקומה עומדת!

⁶ ראה דברינו בפרשת וישב השנה "ביקש יעקב לישב בשלוה". הנה עוד סיבה מדוע אין שלווה לצדיקים.

⁷ סיומת זו של המדרש הגדול היא מפתיעה ודורשת הסבר. מי הם "ידעו"? המצרים? הם זכרו את אברהם מירידתו למצרים שני דורות קודם ואומרים: זה הנכד שנראה כל כך זקן אינו כמו סבו "הצעיר" שהיה כאן לפני שני דורות ולא נראה כל כך רע וגם לא התלונן ... מדרש זה צריך עיון. בין כך ובין כך, ההשוואה עם אברהם מכילה ביקורת על יעקב. השוואה זו איננה רק בשל יחסי נכבד/סבא אלא מעוגנת בלשון המקרא. הביטוי "ימי שני חיי" (בלשון סמיכות) מופיע גם אצל אברהם, אך בהבדל גדול: "ואלה ימי שני חיי אברהם ... וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ..." (בראשית כה ז-ח) וכדברי המדרש: "עוד ינובון בשיבה" - זה אברהם אבינו" (בראשית רבה סא ב) וכן: "ידוע ה' ימי תמימים" - זה אברהם. "ונחלתם לעולם תהיה" - ואלה ימי שני חיי אברהם. שחבב הקב"ה שנותם של צדיקים וכתבם בתורה כדי שתהא נחלת ימיהם זכורה לעולם" (בראשית רבה סא א). איזה פער בין הסבא לנכד.

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) כ"ו פרשה צה ט⁸

"ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני וגוי מעט ורעים" - אמר ר' אבא בר כהנא: ביני לבינך "קטנתי" (בראשית לב יא), ביני לבין אחרים "מעט ורעים".⁹ אמר ר' שמעון בן יוחי: לפי שקרא תיגר בשלושים ושלוש תיביות לפיכך נמנע מחייו שלשים ושלוש שנה.¹⁰

בראשית רבה פד ח

"ועשה לו כתנת פסים" - ריש לקיש בשם ר' אלעזר בן עזריה: צריך אדם שלא לשנות בין בניו, שעל ידי כתנת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף "וישנאו אותו".¹¹

אגדת בראשית (בובר) פרק סב ד"ה [א] למה תאמר

"למה תאמר יעקב ותדבר ישראל" (ישעיה מ כז). זש"ה "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו" (איכה ג לט) - א"ר שמואל: מה יתאונן אדם על חי עולמים, יסתכל בעוונות ידיו שגבר על חטאיו. ור' שמעון אומר מה יתאונן אדם, אלו לא די שהוא חי והוא רואה את השמש הזה ... לפיכך אמר הקב"ה ליעקב: למה את קורא תגר? "למה תאמר יעקב" ... ר' אומר: שלש עשרה פלטריות בגן עדן ועשר חופות ... ואמרתי "לא טוב היות האדם לבדו", לא היה צריך לשבחני, אלא התחיל מתרעם ואומר "האשה אשר נתת עמדי" ... וכך אברהם ירד למלחמה, ועשיתי מלך על ששה עשר מלכים, והחזרתי לו את השביה ... לא היה צריך להודות, אלא אמר "ה' א-להים מה תתן לי". וכך יעקב "כי במקלי עברתי" ועשיתי עמו כל אותה הטובה, והוא אומר לפרעה "מעט ורעים היו", הרעותי לך מימך יעקב שאתה אומר כן. וכן דור המדבר, כמה טובות עשיתי עמהם, שנאמר "ובמדבר אשר ראית", והם אמרו "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל", כך הוא אומנתכם תורעמנים ואת מתרעם, הוי "למה תאמר יעקב".¹²

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים:

ובשבוע הבא: "ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכניה. אמר: שמא חס ושלום יש במיטתי פסול" (פסחים נו ע"א). האם זה המשך של אותו רעיון, מלחמה במחשבי הקצים של יעקב לדורות דרך יעקב סבא ההיסטורי (תפח רוחם של מחשבי קיצים, סנהדרין צז ע"ב) ושוב יעקב כסמל, או שמא זה עניין אחר. ראה דברינו בפרשת ויחי תשנ"ט "קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב".

⁸ כ"ו - כתב יד וואטיקאנא. ראה עמוד 1233 במהדורה בראשית רבה של אלבק (שלם, ירושלים תשנ"ו).

⁹ ר' אבא בר כהנא מנסה לרכך מעט את דבריו של יעקב בכך שאת הביטוי "מעט ורעים" הוא אומר "לאחרים". כלפי הקב"ה הוא מכיר בטובה ואומר "קטנתי מכל החסדים ... אשר עשית את עבדך". אבל שאלת הרמב"ן במקומה עומדת: למה לומר זאת גם לאחרים? והדרשן הסמוך, ר' שמעון בר יוחאי לא חושך שבטו מיעקב.

¹⁰ יצחק חי 180 שנה (בראשית לה כח). יעקב חי 147 (בראשית מז כח). ההפרש הוא 33 כמנין המילים (התיבות) בשני הפסוקים ח-ט המתארים את המפגש של יעקב עם פרעה ואשר מכילים את קריאת התיגר שהמדרש לא אוהב. מדרשים נוספים דומים מובאים בהערה 11 במהדורת אלבק שם: "בשעה שאמר יעקב מעטים ורעים היו, אמר לו הקב"ה: אני מלטתיך מעשו ולבן והחזרתי לך דינה וכו', חייך שכמנין התיבות שיש מן "ויאמר פרעה" עד "בימי מגוריהם", כך יחסרו משנותיך ...". ועוד שם: "למה נחסרו משנותיו של יעקב ל"ג שנים? על שדיבר דברים כלפי מעלה ...". מדרשים אלה מצטרפים לדבריו של הרמב"ן בביקורתו על יעקב.

¹¹ כבר הזכרנו מדרש זה מספר פעמים והפעם הבאנו אותו במטרה להראות שביקורת המדרש (והמקרא) על יעקב היא ארוכה עד מאד. החל מגניבת הבכורה (בא אחיך במרמה), הנדר שהוא עושה לאחר חלום הסולם (אי נכונותו לעלות בסולם), דרך יחסיו עם לאה ורחל (כי שנואה לאה, ויחר אף יעקב ברחל), דבריו ללבן "הבה נא את אשתי ואבואה אליה", המפגש עם עשו ("לדרכו היה מהלך", "לאדוני לעשר"), התזכורת לקיום הנדר (קום עלה בית אל), פרשת דינה וכמובן המדרש שהבאנו על העדפת יוסף שבעטיה הוא עומד כעת לפני פרעה ולא בכדי אומר "מעט ורעים". נדמה שאין דמות במקרא שחז"ל בקרו אותה כמו יעקב. את הביקורת של הרמב"ן ושני המדרשים שהבאנו צריך לנסות להבין במסגרת רחבה זו. ה"מעט ורעים" הוא סיכום לכל.

¹² יעקב בחברה טובה, לא רק הוא מתלונן. כבר עשו זאת קודמים לו אדם הראשון ואברהם. הציטוט מישעיהו חשוב במיוחד. "למה תאמר יעקב" - הפטרת פרשת לך לך, תחילתו ושבונו של אברהם - "מי העיר ממזרח צדק יקראו לרגלו" - ואח"כ אומר "מה תתן לי". ומהצד השני (ויעשו זאת גם הבאים אחריו, בני יעקב לדורותיהם. אז אולי המפתח לביקורת המדרש על יעקב (וכל הביקורות האחרות) מתחיל דווקא בסוף ביעקב לדורות. הדרשן מונה את חסרונות הדור שלו דרך דמותו של יעקב. יותר משמדרשים אלה הם פירוש למקרא, הם דרשה לשומעים. יש כאן מעין סיבוב והפוך של המוטו הראשי של ספר בראשית מעשה אבות סימן לבנים. **מעשה בני מסומנים באבות.** הביקורת היא על הבנים - דרך האבות. יש בכך תוכחה רבה, אבל גם ריכוך רב. הן לאבות (זה לא פשט המקרא) והן לבנים (אתם בחברה טובה). כל זה הוא בגדר הצעה והשערה בלבד ועדיין ריבוי בקורת המדרש על יעקב צריך עיון נוסף. והמאיר עינינו יבורך.